

MELLEM PARTIHISTORIE OG SOCIALHISTORIE

Nogle sider af historieskrivningen
om dansk arbejderbevægelse efter 1945

Af Steen Bille Larsen

Samfundsudviklingen - historiens gang om man vil - skaber i bogstaveligste forstand sine egne knudepunkter, som får betydning for efterfølgende generationer og for deres opfattelse af samfundet, dets problemer, dets forhistorie og de muligheder, fremtiden indebærer. I arbejderbevægelsens historie volder det ikke store vanskeligheder at udpege nogle af disse knudepunkter. For Karl Marx var det revolutionerne i 1789 og 1848, hvorfra han hentede eksempel- og erfaringsmateriale til sine grundlæggende arbejder. For Lenin spillede revolutionerne i 1848 og Pariserkommunen i 1871 en tilsvarende rolle. I det 20. århundrede har oktoberrevolutionen i 1917 været en skelsættende begivenhed, som en lang række problemer og udfordringer i arbejderbevægelsen er blevet set i forhold til.

At de her nævnte begivenheder har haft stor betydning for den socialistiske bevægelses udvikling, er de fleste sikkert enige om. For vor generation er maj-revolten i Frankrig blevet en begivenhed, som har fået skelsættende betydning. Selvom maj-revolten ikke kan sammenlignes med de ovennævnte store begivenheder, blev den alligevel indledningen til en udvikling, hvor der er sket et opbrud i et halvt århundredes erfaringer og problemer i arbejderbevægelsen og i de socialistiske bevægelser. Dette hænger sammen med maj-revoltens udspring, dens former og dens perspektiver. Maj-revolten havde baggrund i en social og uddannelsesmæssig krise i Frankrig i 1960'erne, på trods af at landet på overfladen nød godt af højkonjunktoren. Dernæst var revolten en kombination af generalstrejke i arbejderklassen og spontane aktionsformer i specielt uddannelsessektoren. Herved var den et brud med flere årtiers politiske udtryksformer. Endelig var maj-revoltens perspektiver også skelsættende, idet den afslørede de vesteuropæiske samfunds manglende sociale stabilitet.

Maj-revoltens betydning fremgår bl.a. af, at man med rimelighed kan tale om et »før 1968« og et »efter 1968«. Dette kommer naturligvis tydeligst frem i forhold til de politiske problemer, arbejderklassen konfronteres med, men det har også indvirket på interessen for arbejderbevægelsens historie. Ændringen er især tydelig her i Danmark, hvor bidrag til arbejderbevægelsens historie før 1968 var en sjælden foreteelse, medens der i de seneste år har været en vældig og blomstrende produktion.

Hidtidige forskningsområder

Interessen har foreløbig i hovedsagen været koncentret om emner i forrige århundrede i arbejderbevægelsens opvækst eller om emner i tiden mellem 1. og 2.verdenskrig. Desuden har interessen været koncentreret om enkelte sider af arbejderbevægelsens historie, hvor det er de mindre og ofte oppositionelle organisationer i arbejderbevægelsen, der har været behandlet. Som eksempel på, hvorledes litteraturen er fordelt på de forskellige perioder, kan nævnes den litteraturliste, som Jørgen Bloch-Poulsen og Morten Thing har udarbejdet i tilknytning til deres artikel om DKPs historieskrivning.¹ Her viser det sig, at ud af en liste på ca. 90 titler vedrører kun ca. en halv snes perioden efter 2. verdenskrig. Det vil sige, at godt og vel 80% omhandler de første 20-25 år af DKPs historie, og kun ca. 20% omhandler de sidste 30 år.

Det er ikke vanskeligt at forklare denne fordeling. Det hænger sammen med, at der eksisterer større kildemateriale for den ældre periode, som derfor kan behandles med udgangspunkt i privatarkiver og organisationsarkiver. Ligeledes er det heller ikke vanskeligt at forklare, at det især er de mindre og oppositionelle grupperinger, der har været genstand for undersøgelse. Det hænger sammen med, at interessen for arbejderbevægelsens historie er vokset frem sammen med de oppositionelle socialistiske bevægelser fra slutningen af 1960'erne. Disse bevægelser har haft et behov for at gå tilbage i historien og undersøge bevægelser, som stod i samme situation, som de selv, d.v.s. oppositionsbevægelser til Socialdemokratiet og oppositionsbevægelser til den kommunistiske bevægelse.

Mønstret i emnevalg er det samme for såvel den ældre periode som for tiden efter 1945. Dog er der den forskel, at i nyeste tid svinder det traditionelle kildemateriale ind, således at man i stedet er nødt til i højere grad at bygge på trykt materiale. Til gengæld er det i behandlingen af arbejderbevægelsen i nyeste tid, at det er kommet tydeligt frem, at det er nødvendigt med en mere afklaret og systematiseret holdning til nogle af de problemer og udfordringer, som er vokset frem sammen med det sociale opbrud siden slutningen af 1960'erne. Det er forsøget på at forbinde nogle af disse problemer og udfordringer med vor opfattelse af arbejderbevægelsens historie, der er denne artikels emne.

Schmiederer's forsøg

I 1969 udsendte den tyske historiker Ursula Schmiederer en bog om Socialistisk Folkeparti², som behandler partiets udvikling gennem de første 10 år. Denne bog var banebrydende af to årsager. For det første behandler den et partihistorisk emne, uden at der var tale om et af de traditionelle bestillingsværker, såsom de gængse socialdemokratiske og kommunistiske partihistorier. For det andet behandler den et aktuelt emne indenfor arbejderbevægelsens historie, idet den omhandler perioden op til 1968/69, hvor SF blev splittet og VS dannet. Bogen blev færdigskrevet nogenlunde samtidig med at begivenhederne fandt sted og blev afsluttet samtidig med den første epoke i SFs historie.

Mindre end et halvt år senere udbrød maj-revolten i Frankrig. Det er klart at mange af de problemstillinger, som opstod i slutningen af 1960'erne, kunne Schmiederer af gode grunde ikke inddrage. Da bogen i 1973 udkom i dansk oversættelse benyttede Schmiederer lejligheden til at diskutere nogle af disse problemer i et efterskrift. Schmiederer skriver her, at betingelserne for at diskutere socialistisk politik er ændret siden slutningen af 1960'erne, og at problemerne nu må gribes an på en anden måde: »Hvis man altså i dag ville foretage en analyse af SFs opståen og udvikling, så ville spektret af kriterier og spørgsmål være bredere og desuden anderledes. Analysen af partiets opfattelse af sig selv som det genspejles i dets program, i dets organisationsstruktur og dets politiske arbejde måtte måles med en anden målestok, end tilfældet var for nogle år siden ... De nye teoretiske krav i en socialistisk analyse af kapitalismen, protestbevægelsens praktiske erfaringer, arbejderklassens manifestationer tillader ikke mere, at man begrænser sig til partispektret, det politiske system, parlamentarismen osv. ...«.³ Schmiederer præciserer ikke i efterordet, hvilke kriterier der skulle inddrages eller hvilken ny målestok, der skulle anvendes. Blot fremhæver hun, at en sådan fornyelse er nødvendig, således som det er citeret ovenfor.

Hvis man i dag læser hendes undersøgelse af SF, er det imidlertid ikke vanskeligt at se hvilke begrænsninger, der tænkes på. Det gælder f.eks. det, som Schmiederer kalder partirammen, der har betydet, at den samfundsmæssige baggrund og arbejderklassens sociale og økonomiske forhold spiller en alt for ringe rolle i analysen. Det betyder, at Schmiederer ikke har vurderet, hvilken indflydelse højkonjunktoren fik på den politiske udvikling. Højkonjunktoren, som begyndte i slutningen af 1950'erne og som medførte en overraskende vækst i arbejderklassens levestandard, har utvivlsomt indvirket på de politiske opfattelser i arbejderklassen, som er baggrunden for DKPs splittelse og SFs dannelse.

Også på et andet af de punkter, Schmiederer nævner - parlamentsrammen - er det muligt at pege på nogle begrænsninger. Schmiederer koncentrerer sin undersøgelse omkring SFs folketingspolitiske indsats, hvorimod hun gjorde meget lidt ud af at undersøge partiets arbejde i fagforeningerne og partiets arbejdspladspolitik. Dette hænger sammen med, at SFs faglige politik var ret upåagtet i midten af 1960'erne, på trods af at SF'ere allerede på dette tidspunkt udgjorde en vigtig del af fagbevægelsens venstrefløj. Allerede fra sin dannelse erhvervede SF fodfæste i den københavnske fagbevægelse, og denne indflydelse blev næsten tre-doblet gennem 1960'erne.⁴ Resultatet blev, at SF sammen med DKP kunne gøre sin indflydelse gældende under det sociale opbrud i arbejderklassen i slutningen af 1960'erne (begyndende med de »vilde« strejker i 1969/70). Schmiederer har næppe været opmærksom på, at ændrede økonomiske konjunkturer kunne bringe arbejdspladskampen i forgrunden. Følgelig behandlede hun ikke SFs faglige politik særligt indgående.

Sammenfattende kan man sige, at en tilsvarende undersøgelse i dag måtte knyttes tættere sammen med den materielle udvikling i arbejderklassen. De seneste års økonomiske krise og arbejdsløshed har vist, hvorledes ændrede mate-

rielle betingelser indvirker kraftigt på arbejderklassens betingelser for at præge samfundsudviklingen. Følgelig må de materielle betingelser inddrages mere direkte end tilfældet var i Schmiederers bog, hvis man vil give tilfredsstillende forklaringer på arbejderbevægelsens udvikling.

Indtil videre har Schmiederers synspunkter ikke fået nogen større indflydelse. De to mere omfattende undersøgelser af DKP/SF-problemstillingen som siden er kommet, Henning Lund: Udviklingen i Danmarks kommunistiske Parti 1956-58 og Jens Kragh: Opbrud på venstrefløj 1956-60⁵ har ikke ladet sig inspirere af Schmiederers forslag om at udvide undersøgelsesrammen. De to forfattere følger tværtimod ret traditionelt i Schmiederers spor og når også kun til at kunne bekræfte de resultater, Schmiederer allerede var nået frem til. Nye betragtningsmåder og undersøgelsesrammer kunne ellers være med til at gøre op med nogle af de myter, som eksisterer f.eks. om, at splittelsen i første række var et opgør om moralske politiske principper.

»Anti-Nørlund-genren«

Jeg har i denne artikel fremdraget Schmiederers bog, fordi hun med udgangspunkt i et dansk emne har formuleret nogle problemer, som er vokset frem sammen med den stigende interesse for arbejderbevægelsens historie. Også før slutningen af 1960'erne har der imidlertid været en vis interesse for arbejderbevægelsens historie - og især har der været en ret stor interesse for udviklingen i den oppositionelle del af arbejderklassen. Dette er især kommet til udtryk i forbindelse med den bog, som Ib Nørlund skrev til skolingsbrug i DKP om arbejderbevægelsens udvikling i Danmark. Bogen, »Det knager i samfundets fuger og bånd ...« udkom oprindeligt i 1959 og er ialt kommet i tre udgaver, hvoraf den sidste er ført ajour til 1972.⁶ Igennem 1960'erne var Nørlunds bog endnu næsten det eneste af nyere dato, der var skrevet om den oppositionelle arbejderbevægelse.

Nørlund er på sin vis en pioner. Bogen er en partihistorie, men egentlig rummer den ikke særlig meget partihistorisk stof. Nørlund har forsøgt at beskrive sammenhængen mellem samfundsudviklingen og udviklingen i arbejderbevægelsen, hvorimod det partihistoriske stof (udviklingen i organisationen, opbygning osv.) spiller en underordnet rolle. Alligevel må den regnes med blandt de traditionelle partihistoriske bestillingsarbejder, eftersom den i sit stofvalg, sin komposition osv. tager sigte på at forklare DKPs politik. Nørlunds bog er formentlig stadig en af de mest læste og benyttede bøger om den danske arbejderbevægelses historie, hvilket alene de tre udgaver vidner om.

Som følge af denne ret store udbredelse har mange nyere fremstillinger af arbejderbevægelsens historie også søgt at tage stilling til det stof, som allerede var fremlagt af Nørlund. Dette har imidlertid fået et sådant omfang, at Nørlunds bog er blevet et selvstændigt kritik- og forskningsobjekt for mange undersøgelser. Det er i øjeblikket således, at næsten hver eneste bog om arbejderbevægelsens historie rummer større eller mindre afsnit, hvor Nørlunds bog tages under kritisk behandling. Her gøres i særdeleshed op med fejl og mangler i Nørlunds fremstilling og i almindelighed med fejl og mangler i den kommunist-

tiske bevægelses opfattelse af sin egen forhistorie. Disse kritiske undersøgelser er så mange, at en »anti-Nørlund-genre« er blevet et hovedfelt, hvorom historikervirksomheden i de seneste år har samlet sig.

En af de ganske få, som ikke har tilsluttet sig denne »anti-Nørlund-genre«, er Michael Seidelin, som i en anmeldelse af 3. udgaven af Nørlunds bog har søgt at føre nogle modificerende elementer frem mod kritikerne. Seidelin peger på, at Nørlund ikke har fremført sin bog som en selvstændig forskningsindsats, men at der er tale om en bog til skolingsbrug, der er blevet brugt i sammenhænge, den ikke er skrevet for. Seidelins konklusion er derfor, at bogen vurderes på et forkert grundlag.⁷

Isoleret betragtet har Seidelin ganske givet ret i disse synspunkter. Følgelig kan det synes urimeligt, at kritikken af Nørlunds bog indtager så dominerende en plads i mange fremstillinger. Problemet kan imidlertid ikke ses isoleret. Kritikken mod Nørlunds bog har sammenhæng med den venstreopposition, som er opstået i arbejderbevægelsen siden slutningen af 1960'erne og som bl.a. søger at gøre op med den kommunistiske opfattelse af arbejderbevægelsens historie.

»Anti-Nørlund-genren« har naturligvis ikke kun været begrænset til perioden efter 2.verdenskrig, men er benyttet på hele DKPs historie og forhistorie. F.eks. er denne metode anvendt i de historiske afsnit i bogen »Kritik af DKP«, udgivet af KF.⁸ I »Kritik af DKP« har Nørlunds bog på den ene side været forfatternes hovedkilde, men på den anden side fører forfatterne en løbende polemik mod denne hovedkilde. Denne fremgangsmåde har den svaghed, at den ikke fremdrager nye elementer, nye oplysninger eller nye sammenhænge, som kan røkke ved den kommunistiske historieopfattelse. Det betyder, at det indskrænkes til en diskussion for eller imod en række informationer, som ikke er efterprøvet. I sidste ende bliver det derfor et moralsk spørgsmål, om den ene eller anden part har ret i sine synspunkter.

I forbindelse med Nørlund-kritikken er det påfaldende, at ingen af kritikerne har søgt at behandle Nørlunds bog i den sammenhæng, hvori den er skrevet. Bloch-Poulsen og Thing er hidtil kommet nærmest til at sætte partihistorierne - deriblandt Nørlund - i sammenhæng med de epoker, hvori de er skrevet.⁹ Det gøres gennem en politisk analyse, hvorimod der ikke er gjort forsøg på at drage mere detaljerede paralleller til de politiske begivenheder, som udspillede sig f.eks. i og omkring DKP, medens Nørlund skrev sin bog. F.eks. er det muligt at se, hvorledes der er en sammenhæng mellem Nørlunds vurdering af højrefløjens udmeldelse af DKP i 1930 og eksklusionen af Aksel Larsen i 1958, hvor det er tydeligt at Nørlund regnede med at eksklusionen af Aksel Larsen kunne blive indledningen til et nyt opsving for DKP.¹⁰

Det gennemgående problem i Nørlund-kritikken er, at den skal danne udgangspunkt for en kritik af DKPs nuværende strategi. Herunder tages Nørlunds synspunkter til indtægt for DKPs aktuelle politik, uden hensyntagen til at hovedparten af bogen er skrevet i 1959 (med senere tilføjelse i 1966 og 1972). På trods af at størstedelen af bogen er skrevet for snart tyve år siden, bliver den benyttet som udgangspunkt for en kritik af det antimonopolistiske demokrati, selv om denne strategi først var færdigudformet i begyndelsen af 1970'erne. I

stedet ville det være rimeligt at kritisere DKPs nuværende politik ud fra nutidige erfaringer og nutidigt materiale. Det historiske materiale kan benyttes til belysning af strategiske og taktiske udviklingstendenser, men kan ikke alene danne basis for en aktuel politisk kritik.

Aktuelle tendenser

Hvis man skal gøre en slags status over resultaterne af de seneste års produktion om arbejderbevægelsens historie i tiden efter 1945, er billedet følgende: Hidtil har interessen i hovedsagen været koncentreret om venstrebevægelsernes bestræbelser på at skabe sig en historisk identitet. Det er især problemer omkring den kommunistiske bevægelse, der har været et dominerende tema, samt problemer vedr. forholdet mellem venstrebevægelserne, den kommunistiske bevægelse og Socialdemokratiet. Disse undersøgelser er en afspejling af de problemer, som venstrebevægelserne selv har haft.

Emnemæssigt har undersøgelserne samlet sig omkring to hovedområder, DKP/SF-problematikken, således som den blev skitseret i Schmieders bog fra 1969, og om anti-Nørland-kritikken som led i et opgør med den kommunistiske bevægelses historietradition. Interessen har i høj grad været koncentreret om ideologiske og institutionelle problemer og mindre om de materielle sammenhænge, hvori begivenhederne udspillede og udspiller sig. Der har nok været en stor produktion, men samtidig er det ret tydeligt, at problemerne må gribes an på nye måder, hvor de nuværende rammer åbnes og problemstillingerne formuleres på et andet grundlag.

Her støder vi imidlertid på nogle vanskeligheder, idet vi må erkende, at der i Danmark reelt ikke er nogen tradition for at diskutere sådanne problemer mere principielt. Indtil videre har studiet af arbejderbevægelsens historie her i landet i høj grad været begrænset til studentspecialer, hvilket giver nogle særlige vanskeligheder med at udvikle mere sammenhængende metoder, til sammenligning med historiske discipliner, som har fundet en plads i den mere »etablerede« forskning med den deraf følgende større kapacitet, når forskning bliver et heldagsjob. Det materiale, som en sådan diskussion kunne bygge på er tilmed meget lille. Gerd Callesen har i en artikel sammenlignet danske og vesttyske forhold og hans konklusion er, at Danmark langt fra står i samme »lykkelige situation« som Vesttyskland, hvor man dels kan bygge på omfattende brede fremstillinger og dels på en lang række detailundersøgelser.¹¹

Disse begrænsninger har sammenhæng med hele den danske historieskrivningstradition. Kristof K. Kristiansen og Jens Rahbek Rasmussen har i et diskussionsindlæg om den danske historievidenskab karakteriseret den danske historieskrivningstradition som resultatet af en »usædvanlig og ufrugtbar kontinuitet«, som ligger i forlængelse af metodiske og teoretiske rammer, som skabtes af Erslev, Arup og Weibull for halvtreds år siden.¹² De to forfattere peger desuden på, at selv i det omfang, der har eksisteret oppositionelle historikermiljøer i f.eks. 1930'erne savnede disse bl.a. et tværvidenskabeligt perspektiv. Ligeledes påpeger de, hvorledes historieskrivningstraditionen har været domi-

neret af et enkelt miljø omkring Københavns Universitet. Til slut påpeger de, at der i den danske historieskrivning er en total mangel på marxistisk tradition, og at denne først skal etableres.

På trods af at der knytter sig disse særlige betingelser til den danske forskning, er det alligevel interessant at se, hvorledes mange af problemerne genfindes i andre lande. Eva Cornelia Schöck har i indledningen til en bog om det tyske kommunistparti i 1920'erne givet et kort rids over holdningen til arbejderbevægelsens historie i Vesttyskland, hvor hun prøver at pege på nogle blindgyder.¹³ I denne gennemgang er mange lighedspunkter med den danske udvikling. Schöck skriver at interessen for arbejderklassen og arbejderbevægelsens historie voksede frem sammen med studenterbevægelsen i 1967-69. I de første år samlede bestræbelserne sig mere eller mindre om at udpege den politik eller den organisationsform, der ville have været den »rigtige« i den ene eller anden situation. Da dele af studenterbevægelsen derefter begyndte at opbygge proletariske organisationer udviklede historieskrivningen sig til beretningen om en »våbenklirrende, sejrrig og heltmodig« avantgarde, der led nederlag på grund af bestemte fraktioner eller personers forræderi. Schöck mener at historieskrivningen herved er endt i en blindgyde, hvor arbejderklassen ikke ses i sammenhæng med de materielle betingelser.

Schöck mener, at nogle af disse problemer kan overvindes ved at give den materielle baggrund en mere central plads i undersøgelserne. Hun kommer her selv med nogle forslag til undersøgelser, som bør inddrages og nævner f.eks. den internationale baggrund, de særlige nationale betingelser, økonomiske forhold i en bestemt branche eller i en bestemt region, ændringer i produktionsprocessen samt en vurdering af, om arbejdskraften er en mangelvare, eller om der eksisterer en industriel reservearmé. Schöck peger også på, at det er nødvendigt at vurdere styrkeforholdet mellem arbejderklassen og borgerskabet på nationalt plan, hvor det drejer sig om faktorer som kampenes indhold, arbejdsløshedens evt. omfang, arbejdernes organisationsgrad, arbejdergivernes stilling, statens stilling og offentlighedens holdning. Endelig nævner Schöck også en faktor, som nok er lidt vanskeligere at måle, men som er vigtig for at kunne vurdere en bestemt periode: arbejdernes politiske og organisatoriske erfaring.¹⁴

Forræderi-tesen

Hvis vi prøver at sammenligne Schöcks vurderinger med danske forhold er en af de mest sejlivede blindgyder nok »forræderi-tesen«, hvorefter avantgarden - eller arbejderklassen som helhed - forrådes af enkelte personer eller organisationer. Gerd Callesen har tidligere påpeget, hvorledes sådanne forræderiteser eksisterer f.eks. i forbindelse med opfattelsen af Socialdemokratiet og De samvirkende Fagforbunds medvirken til Septemberforliget i 1899. Ligeledes eksisterer den i forbindelse med påskekrisen i 1920.¹⁵ Heroverfor påpeger Callesen, at i begge tilfælde er det umuligt at forklare den socialdemokratiske politik som forræderi al den stund, at det var en politik som blev støttet af brede dele

af arbejderklassen. Den socialdemokratiske politik må i stedet forklares ud fra partiets teori og de strategiske perspektiver i partiets politik.

»Forræderi-tesen« kan også findes i behandlinger af efterkrigstidens historie. Eksempelvis er Steen Busck og Asger Jepsens radioforedrag om arbejderbevægelsens historie efter 1947 bygget over en forræderimodel, hvor det om overenskomststrejken i 1956 hedder, at »Socialdemokratiets klasseforræderi blev DKPs chance«. ¹⁶ Det må være ret klart at denne type forklaringer ikke hjælper meget til at forstå baggrunden for 1956-begivenhederne.

Forræderi-tesen er overtaget fra den politiske polemik, hvor den kan spores langt tilbage i arbejderbevægelsens historie og hvor den stadig trives i bedste velgående. Et aktuelt eksempel på dette er den diskussion som Kaj Molktes bog »Kaj Moltke fortæller« har affødt om Aksel Larsens rolle i SF. ¹⁷ Her fokuseres på enkeltpersonen - i dette tilfælde Aksel Larsens - karaktertræk og ambitioner som forklaring på politiske begivenheder i SF omkring partiets stiftelse i 1958 og omkring »arbejderflertallet« i 1966, uden synderlig hensyntagen til de generelle politiske og materielle betingelser på disse tidspunkter. Sådanne diskussioner er en del af den politiske dagligdag og et led i den politiske dynamik. Samtidig må man dog gøre sig klart, at hvis det skal være muligt at komme bag om myter og vaneforestillinger i historieopfattelsen må disse polemiske rammer overskrides.

For fuldstændighedens skyld må det dog her også tilføjes, at den danske historieskrivning i de seneste år kan opvise eksempler på behandlinger af arbejderbevægelsens historie, hvor f.eks. arbejderklassens nederlag ikke tilskrives enkeltpersoners eller bestemte partiers forræderi. Det gælder f.eks. Jens Engberg, der i sin bog om Harald Brix har et afsluttende kapitel, hvor han bl.a. diskuterer »klasseforræderi«-tesen. Her søger han at vise, hvor uholdbar denne tese er, både i forholdet mellem de socialdemokratiske ledere og menige medlemmer og i forholdet mellem faglærte og ufaglærte arbejdere. ¹⁸ Dette og eventuelt andre eksempler, som kunne fremdrages, drejer sig imidlertid om behandlinger af arbejderbevægelsens tidlige periode. Det er nok ikke helt tilfældigt, at det er på det ældste stof, at det har været muligt at nå ud over den politiske propaganda og polemiks betragtningsmåder.

Tilsvarende eksempler på en gennemarbejdet opfattelse af de samme problemer findes ikke på arbejderbevægelsens historie i den nyeste tid. Med baggrund i f.eks. Schöcks synspunkter må det være indlysende, at man kan komme videre ved at klargøre og systematisere nogle af de faktorer, som nødvendigvis må indgå i historieskrivningen, hvis den materielle virkelighed skal blive en integreret del af fremstillingen. Dernæst må der ske en præcisering af nogle af de begreber, som er knyttet hertil, såsom forholdet mellem den ideologiske opfattelse og den materielle virkelighed og såsom forholdet mellem de institutionelle former og arbejderne's middelbare konflikter og interesser.

Institutionshistorie eller socialhistorie

Der ligger imidlertid nogle vanskeligheder i at inddrage de materielle forhold mere systematisk. Den ene vanskelighed består i, at historikeren i den samfundsmæssige baggrund og udvikling søger undskyldninger for f.eks. nederlag i arbejderklassen og derved bliver ude af stand til at forholde sig kritisk til forholdet mellem hensigter, taktik og resultater. Det gælder f.eks. Jens Christensens artikel om Danmarks socialistiske Arbejderparti som forklarer reformismens styrke omkring 1918 med den ringe industrielle udvikling og fraværet af massearbejdere.¹⁹ En sådan forklaring, der alene bygger på de materielle forhold er utilstrækkeligt. Eksempelvis giver denne forklaringsmodel ikke tilfredsstillende svar på, hvorfor reformismen også var dybt rodfastet i England og Tyskland, hvor industrialismen på dette tidspunkt var højst udviklet. Skal man søge et fyldestgørende svar på spørgsmålet om reformismens store indflydelse, er det klart, at graden af industrialisering spiller en rolle. Dertil kommer imidlertid de politiske forhold, en forståelse af den socialdemokratiske teori og en analyse af de reformistiske organisationers funktion i det kapitalistiske samfund.

En anden vanskelighed består i, at historikeren betragter den politiske udvikling som en uundgåelighed på baggrund af bestemte materielle omstændigheder. Dette synspunkt indebærer at en kritisk vurdering af det politiske spillerrum i den enkelte situation føles mindre nødvendigt. En sådan opfattelse findes f.eks. hos Fernando Claudin, hvis grundlæggende synspunkt er, at fra engang i 1920'erne var Kominterns centraliserede organisation mere eller mindre en hindring for arbejderklassens muligheder i de enkelte lande.²⁰ Det samme synspunkt findes endnu mere udpræget hos det man i England kalder libertarianerne (Chomsky og Cohn-Bendit f.eks.), der mener, at enhver form for centraliseret organisation uundgåeligt må føre til bureaukratisk degeneration.²¹

En tredje fare består i, at historikeren helt forkaster de institutionelle rammer for undersøgelsen og udelukkende betragter arbejderbevægelsens historie som et studie af de materielle forhold. I en anmeldelse af Cornelia Schöcks bog benytter Jørgen Bloch-Poulsen lejligheden til samtidig at skrive en slags programartikel, hvor man mener, at den ikke-dogmatiske venstrefløjs studier af arbejderbevægelsens historie må bevæge sig fra de politisk-institutionelle rammer til den materielle ramme.²² Vanskeligheden består her i, at Bloch-Poulsen ikke tilstrækkeligt tydeliggør, at det stadig er arbejderklassens organisationer, som er undersøgelsesobjektet, medens de materielle forhold er den forklaringsramme, hvori de politiske begivenheder udspiller sig. Hvis dette samspil ikke fastholdes, bevæger man sig bort fra arbejderbevægelsens historie og over til at skrive socialhistorie.

Historiens funktion i arbejderbevægelsen

Hvorledes de institutionelle, materielle, teoretiske, politiske og strategiske aspekter skal vejes mod hinanden er det nok vanskeligt at opstille et skema for. Det er dog muligt at nærme sig problemet ved at undersøge, hvilken funktion historien har haft for arbejderklassens politiske udvikling.²³

Fra arbejderbevægelsens tidlige start har historien været en integreret del af det politiske liv. Arbejderbevægelsens historie voksede derfor frem sammen med arbejderbevægelsen, idet historien er blevet benyttet af de aktive deltagere som legitimation, retfærdiggørelse og ideologisk bevisførelse for politiske standpunkter og i politiske stridigheder. Da de store masseorganisationer voksede frem i slutningen af det 19. århundrede udvikledes en tendens til at sideløbende organisationernes bevægelse og interesser med arbejderklassens bevægelse og interesser. Derved blev der tale om en institutions- og idehistorie, samt om »legitimationsvidenskab«.

Efter 2. Internationales sammenbrud udviklede historieskrivningen sig i endnu højere grad til en legitimationsvidenskab for de stridende politiske grupperinger og partier, som opstod efter 1. verdenskrig. I stridighederne mellem disse organisationer indgik de historiske eksempler som fast led i polemikken og propagandaen. Med stalinismens sejr udvikledes desuden en manipulatorisk form for historieskrivning, hvori indgik både forfalskninger og selvforherligelse. Samtidig stivnede den socialdemokratiske historieskrivning i et studium af ideer og ideologier, hvorved den var blevet en variant af den borgerlige historieskrivning.

Denne udvikling af historieskrivningen falder sammen med de store etapper i arbejderbevægelsens udvikling. Men medens historieskrivningens formelle former har gennemløbet denne udvikling, har historiens politiske funktion for arbejderklassen været konstant. Denne funktion kan sammenfattes i to punkter. For det første har historien for arbejderklassen været et laboratorium for at udlede praktiske og teoretiske erfaringer om sejre og nederlag, og for det andet har historien været kilden til ideologisk retfærdiggørelse og en faktor til mobilisering. I den socialdemokratiske og kommunistiske historieskrivning er disse funktioner blevet tilsløret under en ide- og institutionshistorie, hvor der normalt sættes lighedstegn mellem organisationernes interesser og arbejderklassens interesser.

Den »en-dimensionale« historieskrivning

Hvis man skal sprænge de rammer - den spændetrøje, om man vil - som den socialdemokratiske og kommunistiske historieskrivning har lagt, må det ske ved at ændre arbejderbevægelsens historie fra at være en ide- og institutionshistorie til også at rumme analyse af klasse modsætninger, styrkeforhold, produktionsforhold, produktivitet m.m. Herved vil det være muligt at vurdere de politiske og faglige organisationer i forhold til arbejderklassen og vurdere de politiske, ideologiske, sociale og økonomiske virkninger. Sagt på en anden måde må man sprænge den nuværende »endimensionale« måde, som arbejderbevægelsens historie normalt bliver skrevet på, hvor den er koncentreret om partier og organisationer. Også spørgsmålet om den »en-dimensionale« historieskrivning har sammenhæng med arbejderklassens udvikling. I Frankrig, f.eks., hvor arbejderbevægelsens organisationer har været svagt udviklede (hvilket i politiske sammenhænge har givet store problemer) har den »en-dimensionale« histo-

rieskrivning aldrig været udbredt. Tværtimod er interessen for materialistisk historieskrivning her opstået for mere end 40 år siden omkring »École des Annales«. På samme måde må interessen i disse år for at sprænge den »en-dimensionale« historieskrivning ses i sammenhæng med, at de socialdemokratiske og kommunistiske krav på alene at repræsentere arbejderklassen er under nedbrydning.

Under bestræbelserne på at ændre historieskrivningen og historieopfattelsen, må den funktion, som historien har for arbejderklassen kunne genfindes. Det vil sige, at man må være sig bevidst om, at historien dels er et laboratorium for ideer og erfaringer og dels, at det er i historien, at arbejderklassen søger sin identifikation. Dette vil bl.a. sige, at problemet ikke blot kan løses ved at lade de materielle forhold blive dominerende i undersøgelsen, idet en sådan fremgangsmåde ikke vil give svar på, hvorledes arbejderklassen og dens politiske og faglige organisationer virkede under bestemte forhold.

På baggrund af de problemstillinger og de begreber, som er introduceret overfor, kan man sige, at arbejderbevægelsens historie i Danmark indtil slutningen af 'erne blev skrevet »en-dimensionalt«. Den kritiske bølge som voksede frem siden slutningen af 'erne sprængte ikke den »en-dimensionale« ramme, hvilket har været fremmede for forræderi-tesen og andre former for moralske vurderinger. På den anden side er vokset strømninger frem, som har søgt forklaringer på arbejderbevægelsens udvikling i primært de materielle forhold. For begge gælder begrænsninger. Den første er koncentreret om det ideologiske, uden tilstrækkelig hensyntagen til givne betingelser. Den sidste undervurderer teoriernes og organisationernes betydning i arbejderklassen.

En løsning af problemet må ske i samklang med udviklingen i arbejderklassen, hvor spørgsmålet om forholdet mellem organisationerne og arbejderklassen har været diskuteret i generationer. Spørgsmålet om forholdet mellem parti og klasse er hovedemnet i f.eks. Lenins »Hvad bør der gøres?« (1902) og i »Et skridt frem, to skridt tilbage« (1904), og det er ligeledes et emne som genfindes i mange af Rosa Luxemburgs arbejder. Ligeledes genfindes diskussionen i vore dage i den socialistiske bevægelse, hvor problemet er blevet aktualiseret efter 1968.

Efterkrigstidshistoriens problemer

Mange af de spørgsmål, som har været rejst ovenfor, drejer sig ikke specielt om efterkrigstiden. Alligevel har de en nær sammenhæng med efterkrigstidens historie, eftersom det er arbejdet med denne periode, som har aktualiseret problemet i en dansk sammenhæng, således som det f.eks. fremgår i forbindelse med Schmiederers bog.

Det er dog muligt at fremhæve nogle hovedproblemer, som har sat sit særlige præg på udviklingen i efterkrigstiden. Det ene af disse hovedproblemer er, at de internationale forhold har slået meget direkte ind i udviklingen i arbejderklassen i efterkrigstiden. Problemet har især været dominerende i årene

under og lige efter den kolde krig, dvs. fra 1947 - ca. 1960. Da den kolde krig begyndte, orienterede kommunister og socialdemokrater sig efter de politiske principper, som blev fastlagt i henholdsvis den østlige og vestlige interessesfære. Disse internationale modsætninger blev inddraget i så at sige alle sammenhænge, således at arbejderklassen i dagligdagen blev konfronteret med disse problemer. Mange arbejdskampe og enhedsbestræbelser under den kolde krig kan ikke vurderes, medmindre man gør sig klart at kamptemaerne og modsætningerne ikke kun var et spørgsmål om økonomiske krav, men også ofte blev gjort til et valg mellem to samfundssystemer.

I forbindelse med begivenhederne i 1956 er spørgsmålet om de internationale spørgsmåls dominans helt tydeligt. I foråret 1956 var det under overenskomststrejkerne lykkedes for DKP at vende flere års tilbagegang til fremgang, men krisen i den kommunistiske bevægelse efter SUKPs 20. partikongres og Ungarn-opstanden i efteråret 1956 satte en stopper for denne udvikling.

I 1960'erne og 70'erne har internationale spørgsmål været knapt så dominerende. Dog bør atomvåbenspørgsmålet og Vietnamspørgsmålet nævnes. Ligeledes kan vi i den helt aktuelle sammenhæng se, hvorledes diskussionen om eurokommunisme og socialdemokratiernes forsøg på at manifestere sig i forhold til udviklingen i sydeuropa, er med til at præge den hjemlige politiske udvikling.

Et andet hovedpunkt er, at den kraftige reallønsudvikling og den fulde beskæftigelse i 1960'erne har medvirket til at ændre arbejderklassens forhold til dens traditionelle politiske og faglige organisationer. Dette kommer f.eks. til udtryk i arbejderpartiernes organisationsprocenter. I 1940'erne og 50'erne havde DKP og Socialdemokratiet 20-25 pct. af deres vælgere politisk organiseret. Disse organisationsprocenter er faldet kraftigt gennem 1960'erne, således af DKP og SF i dag har mindre end 5 pct. af deres vælgere organiseret, medens Socialdemokratiet har ca. 10 pct. organiseret.

Der kan nævnes andre symptomer på denne udvikling. Der er i de sidste 10-15 år sket en professionalisering af mange faglige tillidshverv, og LO har ved overenskomsterne understøttet denne udvikling ved at kræve arbejdsgivertilskud til tillidsmandskurser m.v. Desuden har den socialdemokratiske politik medvirket til at statsliggøre mange af arbejderklassens traditionelle opgaver, som f.eks. arbejdsanvisningen.

Begivenheder som de »vilde« strejker i 1969/70, kampen mod arbejdsretten og Socialdemokratiets krise som følge af Fremskridtspartiet kan ikke forstås uden at disse forhold inddrages.

For nylig er kommet nogle undersøgelser af arbejderbevægelsens nyeste historie, som indeholder elementer til en udvidelse af undersøgelsesfeltet. Den ene er Hans Erik Avlund Frandsens undersøgelse af Socialdemokratiets politik i efterkrigstiden og den anden er et forfatterkollektivs undersøgelse af socialpolitikken i Danmark mellem 1891 og 1977.²⁴ Disse to undersøgelser søger at etablere og forklare forbindelsen mellem organisationernes politik og arbejderklassen. Det er gjort ved at beskæftige sig med udviklingen af bestemte politiske linier og sætte disse i sammenhæng med den sociale og økonomiske udvikling i arbejderklassen.

Her støder man for Danmarks vedkommende på endnu et problem, idet der kun findes ganske få økonomiske og socialhistoriske fremstillinger at støtte sig på. Det betyder, at studiet af arbejderbevægelsens historie må kombineres med tværvidenskabelig erfaring, hvis den nødvendige materielle baggrund skal etableres. Dette er især nødvendigt, hvis arbejdsbyrden ikke skal blive helt uoverkommelig, eller hvis opgaverne ikke skal begrænses til arkivarkæologi med tilhørende noter og småstudier.

Problemet er i al korthed, at det er umuligt først at skrive 20-30 års økonomisk, politisk og social historie inden man kan gå i gang med arbejderbevægelsens historie. Ligeledes er det uacceptabelt først at skulle vente på fremkomsten af et tilstrækkeligt antal detailstudier. For at løse dette problem vil det være nødvendigt at hente erfaring fra andre historiske discipliner. Sammen med studenteroprøret mod den etablerede historieforskning i slutningen af 1960'erne fulgte en opfattelse af, at den empiriske forskning var uinteressant og uanvendelig på emner, bl.a. indenfor arbejderbevægelsens historie. Denne holdning har vist sine begrænsninger på institutions- og idehistorien, hvor de moralske forklaringsmodeller har været fremherskende, og holdningen er ihvertfald ikke holdbar, hvis arbejderklassens materielle betingelser skal komme til at spille en mere fremtrædende rolle i undersøgelserne.

Dansk historieskrivning er kendetegnet af en stor træghed. På sin vis må vi indrømme, at det samme gælder arbejderbevægelsens historie, på trods af de sidste års store produktion. Et forsøg på at systematisere nogle erfaringer om arbejderbevægelsens historieskrivning, kan gøre den bedre i stand til at konfronteres med den politiske udvikling i arbejderklassen. I den nuværende situation står vi nok endnu kun på tærsklen til en mere omfattende og bedre funderet opfattelse af arbejderbevægelsens historie.

Noter

1. Jørgen Bloch-Poulsen og Morten Thing: DKPs historie og den videnskabelige historieforskning (-i: Socialistisk Politik, nr. 4, 1976, side 32-48).
2. Ursula Schmiederer: Die Sozialistische Volkspartei Dänemarks. Eine Partei der Neuen Linken. Frankfurt, 1969.
3. Samme i dansk oversættelse: SF og den »tredje vej« til socialismen (SFAH skriftserie nr. 1, 1974), side 153.
4. Se min egen: Kommunisterne og arbejderklassen. Danmarks kommunistiske Partis rolle i dansk arbejderbevægelse 1945-1975 - en politisk biografi, 1977, side 56.
5. Henning Lund: Udviklingen i Danmarks kommunistiske Parti 1956-58. Et studie i partisplittelse, 1977. Og: Jens Krag: Opbrud på venstrefløjene 1956-60. Striden i DKP og SFs dannelse, 1976.
6. Ib Nørlund: Det knager i samfundets fuger og bånd... Rids af dansk arbejderbevægelses udvikling. 1. oplag 1959, 2. oplag 1966, 3. oplag 1972 og 1974.
7. Michael Seidelins anmeldelse af Ib Nørlund: Det knager i samfundets fuger og bånd..., 3. opl. (-i: Meddelelser om forskning i Arbejderbevægelses Historie, nr. 5, 1975, side 50-51).
8. Kommunistisk Forbund: Kritik af DKP, Århus 1974.
9. Bloch-Poulsen og Thing: DKPs historie og den videnskabelige historieforskning, op. cit. side 33.
10. Kommunisterne og arbejderklassen, op. cit., side 123.

11. Gerd Callesen: Om nogle problemer vedrørende arbejderbevægelsens historieskrivning (-i: Den jyske Historiker, 6. årg., 1973-74, nr. 1, side 34).
12. Kristof K. Kristiansen og Jens Rahbek Rasmussen: Brud eller kontinuitet i dansk historieskrivning (-i: Fortid og Nutid, bind XXVI, hæfte 4, 1976, side 530).
13. Eva Cornelia Schöck: Arbeitslosigkeit und Rationalisierung. Die Lage der Arbeiter und die kommunistische Gewerkschaftspolitik 1920-28, Frankfurt 1977, side 12-13.
14. samme, side 173.
15. Gerd Callesen: Om nogle problemer vedrørende arbejderbevægelsens historieskrivning, op. cit., side 37-40.
16. Steen Busck og Asger Jepsen: Arbejderbevægelsen under den kolde krig og højkonjunktoren (-i: Jens Engberg m.fl.: Dansk Arbejderbevægelsen. Seks foredrag. (SFAHs publikationsserie 5), 1976, side 76).
17. Jævnfør Morten Thins anmeldelse i Politisk Revy nr. 311 (20. maj 1977) af »Kaj Moltke fortæller. Af en socialistisk veterans erindringer« (1977), hvor han bl.a. skriver, at Moltkes bog rummer »artige historier om en selvoptaget politisk diktator« (nemlig Aksel Larsen). Jævnfør desuden en debat mellem Børge Trolle og Gert Petersen i Minavisen 24. maj 1977 og 28./29. maj 1977 om hvorvidt Aksel Larsen i 1958 sigtede mod en sammenslutning med Socialdemokratiet eller ej.
18. Jens Engberg: Harald Brix, Revolutionen og reformen (SFAHs Publikationsserie, nr. 3), 1975, side 121-129.
19. Jens Christensen: Danmarks socialistiske Arbejderparti 1918-19 (-i: Årbog for Arbejderbevægelsens Historie, nr. 5, side 60-61). Jens Christensen bygger bl.a. på Karl Heinz Roth: »Die 'andere' Arbeiterbewegung, und die Entwicklung der kapitalistischen Repression von 1880 bis zur Gegenwart« (1974). Eva Cornelia Schöck har en interessant kritik af Roth. Hun mener at Roth har erstattet studenterbevægelsens søgen efter den »rigtige« organisationsform med en søgen efter de »rigtige« arbejdere, d.v.s. den del af arbejderklassen, som Roth anser for at være den revolutionære (Schöck: Arbeitslosigkeit und Rationalisierung, op. cit., side 157).
20. Fernando Claudin: Krisen i den kommunistiske verdensbevægelse. Fra Komintern til Kominform. Bind 1, 1977, s. 107-115. En kort kritik af Claudins tese findes i Ian H. Birchalls anmeldelse af den engelske udgave: (-i: International Socialism, nr. 87, marts/april 1976, s. 32).
21. En behandling heraf i Duncan Hallas: Towards a Revolutionary Socialist Party (-i: Party and Class. Essays by Tony Cliff, Duncan Hallas, Chris Harman and Leon Trotsky, London (1973), side 10 ff.) dansk oversættelse i »Det revolutionære parti, arbejderklassen og smågrupperne« (Politisk Revys Hæfter, nr. 3) 1972, side 33 ff.
22. Jørgen Bloch-Poulsen: Anmeldelse af Cornelia Schöck: Arbeitslosigkeit und Rationalisierung (-i: Meddelelser om forskning i Arbejderbevægelsens Historie, nr. 9, 1977). Her refereret efter manuskriptet, som jeg har haft lejlighed til at læse.
23. Det følgende bygger på en diskussion om arbejderbevægelsens historie: »Zwischen Sozialgeschichte und Legitimationswissenschaft« (-i: Jahrbuch Arbeiterbewegung, nr. 2, 1974, side 267-300). Især på Georges Haupts indlæg, side 268-272.
24. Hans Erik Avlund Frandsen: Socialdemokratiet, kapitalismen og arbejderklassen, 1946-76. (-i: Politiske Arbejdstekster, nr. 10, 1977, side 14-85). Og: Helle Otte m.fl.: Socialpolitik i Danmark 1891 til 1977 (-i: Den jyske Historiker, nr. 10, 1977).